TARİHİ ÇEVRE KORUMA BİLİNCİNİN GELİŞİM SÜRECİ VE GAZİANTEP KENTİ KORUMA UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Esra KASAPBAŞI²

Duygu SABAN³

Öz

Günümüz imkânları ve bilinci; geçmişimizle bağ kurmamızı sağlayan, tarihi ve kültürel varlıklarımızın korunması için çaba gösterilmesini gerektirmektedir. Dünyada ve özellikle son yirmibeş yıllık süreçte kurumsal yapılanmaların da katkısıyla, ülkemizde benimsendiği izlenen koruma bilinci; toplumların tarihi ve kültürel birikimlerinin yaşatılarak geleceğe aktarılmasının yanı sıra kent kimliğinin yapıtaşları olan kültür varlıklarının sürekliliğinin sağlanmasında da önem arz etmektedir.

Çalışma bu bağlamda, uluslararası ve yerel ölçekte koruma bilincinin gelişim sürecindeki önemli adımlar ile Gaziantep kentindeki koruma uygulamalarına odaklanmaktadır. Gaziantep, konumu itibarı ile birçok medeniyete mekân olmuş tarihi bir kenttir. Çalışmada, kentte yer alan kadim medeniyetlere ait kültür varlıklarının korunması yönünde atılan adımların incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla; Gaziantep Kalesi ve çevresindeki tarihi kent merkezinde, inşa süreci tamamlanan ve kullanıma açılan bölgelerdeki koruma uygulamalarına yoğunlaşılmıştır. Çalışma kapsamında söz konusu çevredeki sürekli kullanıcıların ve ziyaretçilerin fikirlerini almak amacıyla 30 adet görüşme yapılmış, gerçekleştirilen koruma uygulamaları ile ilgili olarak düşünceleri derlenmiştir. Yürütülen araştırma sonucunda koruma uygulamalarının fiziksel çevrenin iyileştirilmesi, tarihi kent merkezinin değerinin ve kalitesinin artırılması, bilinç oluşturulması ve kentin turizm yoluyla ekonomik açıdan güçlendirilmesine katkı sağladığı ve bu nedenle başarılı bulunduğu, bununla birlikte yol ve altyapı altyapı yetersizliklerinin halen çözüm beklediği ortaya çıkarılmıştır. Tarihi çevre koruma bilincinin değerlendirilmeye çalışıldığı bu araştırma sonucunda, geleneksel tarihi dokuların sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla özellikle ulaşım probleminin çözümüne yönelik adımlar atılması gerektiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi çevre, koruma, kültürel miras, Gaziantep

¹ Bu çalışmada; "2020 TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri"nin 8. maddesinde belirtilen araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

² Y. Mimar / Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, esra_kasapbasi@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7012-336X>

³ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, fduygu@cu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8906-6748>

AN EXAMINATION ON THE DEVELOPMENT PROCESS OF AWARENESS OF HISTORICAL ENVIRONMENTAL PROTECTION AND CONSERVATION PRACTICE IN THE CITY OF GAZİANTEP

Abstract

Today's opportunities and awareness; requires efforts to protect our historical and cultural assets that enable us to connect with our past. The contribution of institutional structures in the world, especially in the last twenty-five years; is important in ensuring the continuity of cultural assets, which are the corner stones of urban identity in addition to keeping the historical and cultural accumulation of societies alive and transferring them to the future.

In this context, this study focuses on the important steps in the development process of conservation awareness on an international and local scale and conservation practices in the city of Gaziantep. Aiming to examine the steps taken to protect the cultural heritage in the city, the study focuses on the conservation practices in the historical city center consisting of Gaziantep Castle and its surroundings, where projects are implemented and are in use for a certain period of time. Within the context of the study, face to face interviews are undertaken with 30 people comprised of local residents, local craftsman and tourists. The study revealed that conservation practices were perceived as successful in terms of rehabilitation of the physical environment, enhancement in the value and quality of the historical city centre, creating awareness and contribution made to the local economy through investments in tourism, whereas improvements in traffic management and infrastructure are noted to be problematic. It has to be noted that problems considering the vehicular traffic and inadequate capacity of car parks were emphasized more by local residents and craftsman compared to tourists. As a result of this study, it is possible to argue that more determined steps should be taken in traffic management and car park planning in towns where tourism has become a major financial input as a result of successful conservation practices.

Keywords: *Historical environment, conservation, cultural heritage, Gaziantep*

GİRİŞ

Sitler, eski eserler ve anıtlar; geçmişimizle bağ kurmamızı sağlayan, tarihi ve kültürel varlıklarımızı idrak ettiren birer belge niteliğindedir. Yaşadığımız coğrafyanın tarihi, kültürel, siyasal ve ekonomik hareketlerini de aktaran bu değerlerin ortaya çıkarılması, korunması ve işlevlendirilmesi sayesinde, kültür varlıklarının geleceğe taşınarak kent kimliğinin muhafaza edilmesine olduğu kadar, turizmin canlı tutulmasına da katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Geçmişten günümüze uzanan süreçte, Türkiye’de koruma çalışmalarının özellikle Avrupa ülkelerine göre geride kaldığını söylemek mümkündür. Ancak günümüzde gerek koruma yasaları, gerekse yetkili kurumların çalışmaları ve denetim mekanizmaları sayesinde, koruma bilincinin yaygınlaştığı izlenmektedir.

Çalışmanın Amacı

Çalışma; kültürel mirası koruma yaklaşımlarının tarihsel gelişimine paralel olarak, uluslararası ve yerel ölçekte koruma bilincinin gelişim sürecindeki önemli adımlara odaklanmaktadır. Koruma kuramının gelişim süreci incelenirken, Gaziantep kentinde koruma bilincinin oluşumu ve bu konuda yapılan uygulamalar özelinde koruma kararlarının alınmasındaki belirleyici kriterler, yapıların nitelikleri, kullanım amaçları, uygulama aşamaları, yetkili kurumların katkıları vb. konular irdelenmiştir.

Çalışmanın yürütüldüğü Gaziantep kenti; ilk uygarlıkların doğup geliştiği Mezopotamya ile Akdeniz arasında yer alması ve Uzak Doğu’dan Avrupa’ya kadar uzanan tarihi kervan yolu ve ticaret hattı olan İpek Yolu üzerinde bulunması sebepleriyle, birçok uygarlığın yerleşme sahası

olmuştur. Kent ve yakın çevresinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda, bölgede yerleşimin M.Ö. 1800-1700 yıllarına dayandığı ve o dönemde 20 küçük krallıktan oluşan büyük bir devletin var olduğu ortaya çıkmıştır (Küçükdağ, 1999: 1). Tüm Anadolu'da olduğu gibi Gaziantep kenti de, tarihi süreç içerisinde mekân olduğu uygarlıkların değerli ürünlerini barındırmıştır. Ancak koruma bilincine varılamamaktan kaynaklı olarak, kentteki eserlerin büyük kısmı ya yok olmuş ya da tanınmayacak biçimde yenilenmiş, bazı eserlerin ise sadece kitabesi ya da duvar kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir (Çam, 2006: XXII). Bu kapsamda çalışma ile, korumanın temel ilkelerine değinerek, günümüz kültürel mirasını koruma alanındaki gelişmelere paralel olarak yapılan uygulamaların, Gaziantep kentindeki yansımalarını araştırmak amaçlanmaktadır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Tarihi çevre koruma bilincinin uluslararası ortamda ve ülkemizdeki gelişim sürecinin incelendiği ve Gaziantep kentindeki koruma uygulamalarının araştırıldığı çalışmada; Gaziantep Kalesi ve çevresindeki tarihi kent merkezi çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni bölgede etaplar halinde koruma uygulamalarının gerçekleştirilmiş olması ve inşa süreci tamamlanarak kullanıma açılmış olmasıdır. Kentte gerçekleştirilen koruma uygulamalarının kullanıcı gözünden nasıl değerlendirildiğini belirlemek amacıyla, Gaziantep Kalesi ve çevresindeki sürekli kullanıcılar ve ziyaretçiler ile 2019 yılının Kasım ve Aralık aylarında ikili görüşmeler yapılarak görüşleri alınmıştır. Katılımcılar çalışmaya konu bölgedeki yerel ziyaretçiler, yerel esnaf ya da yerli turistler arasından seçilerek, dengeli bir dağılımla üç gruba ayrılmıştır. 30 kişi ile sınırlandırılan görüşmelerin sonunda elde edilen verilerin değerlendirmesi, çoğunluk esasına dayalı olarak yapılmıştır.

Koruma Kavramı ve Koruma Bilincinin Gelişim Süreci

Toplumların tarihi, kültürel, siyasal ve ekonomik gelişimlerini ortaya koyan tarihi çevre ve kültür varlıklarının sürdürülebilirliği için, bilimsel esaslara bağlı kalınarak muhafazanın sağlanması gereklidir (Kanadoğlu, 1998: 5). Tarihsel çevrenin korunması bağlamında; geçmişten gelen değerleri yaşatmak ve geleceğe taşımak amacıyla, çeşitli ilkeler doğrultusunda alınan önlemler bütünü, "Koruma" olarak nitelemek mümkündür (Kiper, 2004: 13).

Yapıları işlevsel olarak kullanabilme sürekliliğinin sağlanma isteği, koruma bilincinin gelişiminde etkili olmuştur. İlkçağlardan itibaren, toplum içinde belirli düzeyde maddi güce sahip kişilerin gerek kendileri için inşa ettirdikleri yapıları; gerekse dini, ulusal öneme sahip ya da yaygın beğeni kazanmış yapıları korumak için özen gösterdikleri bilinmektedir. Roma İmparatorluğu dönemine bakıldığında; gelişme devrinde sanat eserlerine değer verilerek ilgilenildiği, ancak 3. yüzyıl sonrasında yaşanan ekonomik sıkıntılara dayalı olarak, yeni yapı yapmak yerine mevcutların onarımının sağlandığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu durumun, takip eden dönemlerde eski yapıların malzemelerinin sökülerek, yeni yapı inşasında kullanılması sonucunu getirdiği bilinmektedir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve ilk Hristiyanlık Dönemi süresince eser ve anıtların korunması devam ettirilememiş, ancak Rönesans Dönemi ile birlikte konu yeniden gündeme gelmiştir (Kaderli, 2014: 30).

17. yüzyılın sonlarına doğru Rönesans Dönemi'nin etkisi ile koruma bilinci Avrupa'da hızla yayılmaya başlamıştır. Estetik ve güzelliğe verilen önemin arttığı bu dönemde, Antik Roma uygarlığı tarihi ve kültürel açıdan örnek alınmıştır. Diğer taraftan zamanla araştırma hevesinin artışı ve merak, antikacılık gibi ilgi alanlarının oluşmasına vesile olmuştur. Ticari kaygıların etkisiyle bu süreçte Roma kentlerinden Avrupa'daki diğer ülkelere eser nakli yapıldığı bilinmektedir. 18. yüzyılda ise koruma uygulamalarına daha eleştirel bir bakış açısının hakim olduğunu söylemek mümkündür (TKB, 2010). Koruma uygulamalarının bilimsel yöntemle yapılan bir uğraşa dönüşümünün ise 19. yüzyıl'da başladığı görülmektedir (Ahunbay, 1996: 8). Kültür varlıklarının korunması adına ilk girişimlerden başlamak üzere, geçmişten günümüze uzanan koruma çalışmaları kişisel görüşlere ve o sırada geçerli olan mimari akımlara göre

şekillenmiş, yaşadığımız dönemde ise; ilgili kanun, yönetmelikler ve teknolojinin katkıları ile kuramsal bir temele oturtulmuştur.

Kültürel Mirasın Korunmasında Uluslararası Kriterlerin Oluşumu

Koruma çalışmaları adına, çoğunlukla sadece anıt üzerinde yoğunlaşmış, kişisel girişimlerle ortaya konulan restorasyon ilkeleri 1800'lerin sonunda, "Camillo Boito" tarafından "Çağdaş Restorasyon" adı altında, bir noktada birleştirilmiştir. "Gustavo Giovannoni" ise çalışmalarıyla kuramı bir üst noktaya taşıyarak, restorasyon uygulamalarının daha bilimsel yöntemlerle yapılması ve anıtların çevre dokuları ile birlikte korunması gerektiği görüşünü savunmuştur. Giovannoni 'nin bu savı, uluslararası düzeyde kabul edilmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu gelişmelerle 1931 yılında Atina 'da düzenlenen "Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenlerin 1. Uluslararası Konferansı" nda, söz konusu görüşün ilkeleri tartışılmış ve konferansa katılan ülkeler tarafından benimsenmiştir. Yapıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için tarihi ve estetik kimliklerine uygun olmak şartı ile kullanılmalarının doğru olduğu, özel mülkiyetteki anıtların korunması ile ilgili önlemler alınması için kamu yetkilerinin güçlendirilmesi ve tarihi anıtların çevrelerine de saygı gösterilmesi gibi temel ilkeler, Atina Konferansı'nda alınan kararlardan bazıları olmuştur. 1932 yılında ise İtalya 'da Giovannoni 'nin daha ayrıntılı olarak bir araya getirdiği görüşleri, "Carta del Restauro (Restorasyon Tüzüğü)" adıyla kabul edilerek, yasal bir kimlik kazanmıştır (Ahunbay, 1996: 18).

Tarihi çevrenin bir bütün olarak korunması gerektiği düşüncesinin ilk basamağı olarak değerlendirilebilecek bu gelişmelerin ardından, 1946 yılında evrensel barışın korunması amacıyla UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) faaliyete geçmiştir. Kuruluş; eğitim, kültür ve bilimle ilgili çalışmaların yanı sıra, kültürel mirasın korunması için uluslararası birçok kuruma önderlik etmiştir (Kaderli, 2014: 32). UNESCO 'nun 1956 yılında Delhi'de yapılan konferansında; II. Dünya Savaşı sırasında bombardıman ve yangınlardan harap olan Avrupa kentlerinin onarımı konusunda ortaya çıkan tartışmalı durumlara yardımcı olmak amacıyla, uluslararası bir merkezin kurulması gündeme gelmiş, bu merkezin; yapılmakta olan onarımların incelenmesi ve koruma ile ilgili metodların geliştirilmesine katkıda bulunması önerilmiştir. Bu amaçla 1959 yılında ICCROM (Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarımı Araştırma Merkezi) kurulmuştur (Erder, 2010: 44).

25-31 Mayıs 1964 tarihleri arasında gerçekleşen, "II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi" nde, Atina Konferansı ilkelerinin geçen süre zarfında ortaya çıkan sorunları çözmede yetersiz kaldığı noktalar üzerinde durulmuş ve yeni ilkeler bütünü olarak, 16 maddeden oluşan "Venedik Tüzüğü" olarak anılan kararlar alınmıştır. Korumacılığın anayasası olarak bilinen, kültürel varlıkların korunması konusunda bir dönüm noktası olarak kabul edilen Venedik Tüzüğü ile "tarihi anıt" kavramı yeniden tanımlanmıştır. Daha önce tek bir mimari eser ile sınırlandırılan tarihi anıt kavramı; bir uygarlığa, tarihi bir olaya, önemli bir gelişmeye şahitlik etmiş kentsel ya da kırsal yerleşme boyutuna ulaştırılmıştır (Ahunbay, 1996: 19).

Koruma Kuram ve Olgularının Türkiye'deki Oluşum, Gelişim Süreci

Avrupa kentlerinde koruma konusunda süreç ilerlerken; Osmanlı Devleti'nde de Tanzimat Dönemi (1839-1876)'ne denk gelen korumayı kuramsallaştırma çabaları, taşınır kültür varlıklarının korunması için 1868 yılında çıkarılan "Asar-ı Atika Nizamnamesi" ile yasal bir zemine oturtulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu 'nun son dönemlerindeki imar hareketlerinde; anıtsal yapılar ve arkeolojik alanların korunmasına dikkat edilmiş, bununla birlikte sivil yapılar göz ardı edilmiştir (TKB, 2010).

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1930'larda, art arda çıkarılan kanunlarla kent planlaması kapsamında, yapıların çevreleri ile bir bütün olarak korunması gerektiğine değinilmiştir. Bu sayede mimari eserlerin imar planları vasıtası ile korunması bilinci yaygınlaşmış, aynı zamanda

kent planlamasının tarihsel ve doğal değerlere saygılı bir biçimde gerçekleşmesi gerektiği gündeme gelmiştir. 2 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5805 sayılı, “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun” la beraber, koruma adına atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilebilecek, “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK)” kurulmuştur. Kurulun görevi; ülke kapsamındaki mimari ya da tarihi özellikleri bakımından korunması gereken anıtlar ve diğer taşınmaz eski eserlerin korunma, bakım, onarım ve restorasyon işlerinde izlenecek yöntemler ile yapılan uygulamaların denetlenmesi olmuştur (TKB, 2010).

1961 Anayasası’nın 50. Maddesinde, “Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlüdür.” ibaresi yer almıştır. Planlama kararlarının uygulamasındaki sınırlar belirlenirken ilgili yönetmelik maddesinde, “Protokol bölgesi yapı düzeni korunacak mevcut konut alanları” şeklinde tanımlanan alanların, bugünkü “kentsel sit” tanımının zeminini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ülkemizde kentsel ölçekte korumanın dikkate alınmaya başladığını gösteren bu adımlar atılırken, tarihi anıt kavramının; tek bir mimari eserden, kentsel ya da kırsal yerleşme boyutuna ulaştırıldığı 1964 tarihli Venedik Tüzüğü’nde de benzer kararların alındığı görülmektedir.

1973 yılında yürürlüğe giren “Eski Eserler Kanunu”nun, 5805 ve 1710 sayılı maddeleri kapsamında, taşınır ve taşınmaz eski eserlerin yanı sıra; doğal, tarihi ve arkeolojik sit kavramlarının tanımları ve kapsamı da belirtilmiştir. 1983 yılında mevcut 1710 sayılı madde yürürlükten kaldırılmış, ayrıca “Anıt” kavramı değiştirilerek, “Kültür Varlıkları” tanımlamasına yer verilen, 2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” çıkarılmıştır. Aynı sayılı kanunda “sit alanı” tanımı kapsamına, sadece tarihi yapıların bulunduğu yöreler değil, doğal güzelliklerin bulunduğu ya da önemli tarihi olayların gerçekleştiği bölgeler de alınmıştır. Bu anlamda kentsel sit alanlarında planlı koruma kavramını getirmesi, bu yasanın önemli özelliklerinden olmuştur (Kejanlı ve ark., 2007: 187). Korumanın uluslararası bir norma ulaşması amacıyla, 2004 yılında 5226 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Bu kanunla beraber kurumsallaşmanın yanı sıra; belediyelerin ve akademik çevrelerin bir bütün olarak koruma çalışmalarında yer alması sağlanarak, kentlerin korunmasında daha etkili ve bilinçli bir sürecin başlaması hedeflenmiştir.

Türkiye’de koruma alanındaki köklü değişim ve yapılanmaların gerçekleşmeye başladığı 1990’lı yıllarda; yönetim kademelerinin ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının tarihi çevreyi korumaya yönelik seferberlik girişimleri de ivme kazanmıştır. Bu amaç etrafında; ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı) (1990)’ün, Tarihi Kentler Birliği (2000)’nin ve bunlara ilave olarak 2005 yılından itibaren kültür varlıkları ile ilgili işlemleri yürütmek üzere valilikler, büyükşehir ve ilçe belediyeleri bünyesinde konunun uzmanlarının görev aldığı Koruma Uygulama Denetim Büroları (KUDEB)’nin kurulması sağlanmıştır (KVMGM, 2020a). Ayrıca, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlükleri ile Vakıflar Bölge Müdürlükleri gibi kurumlar da taşınır kültür ve tabiat varlıkları ile taşınmaz kültür varlıklarımızın belirlenerek korunması, değerlendirilmesi ve yaşatılarak gelecek kuşaklara aktarılması konusunda çeşitli destekler veren kuruluşlardır (KVMGM, 2020b).

ÇEKÜL; Türkiye coğrafyasının tamamını, içinde yaşayan binlerce canlı ile birlikte bir miras olarak kabul eden ve bu mirası korumanın en temel sorumluluğu olduğunu varsayan bir kuruluştur ve doğa, kültür ve insanı bir bütün olarak değerlendirerek, koruma-yaşatma uygulamalarını yürütmektedir (ÇEKÜL, 2020). Diğer yandan Tarihi Kentler Birliği (TKB); kentlerimizin tarihsel, kültürel ve doğal dokusunun korunmasını ve tanıtımını sağlamak amacıyla yerel yönetimler, meslek odaları ve sivil toplum örgütleri arasında iletişim kuran bir kuruluştur (TKB, 2020a). KUDEB’ler ise, sorumlu oldukları alan içinde taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında, basit

onarım izinleri ile sit alanlarında yer alan tescilli taşınmaz dışındaki parsellerdeki izinler konusunda yetkilendirilmiş kuruluşlardır (KVMGM, 2020a).

Gaziantep Kentinde Geçmişten Günümüze Koruma Çalışmaları

Ülke genelinde gerçekleşen tarihi çevreyi koruma hareketlerinin gündeme alınarak, ilk uygulama çalışmalarının başladığı kentlerden birisi de Gaziantep'tir. Yetkili büyükşehir ve ilçe belediyelerinin girişimlerinin yanı sıra, özel mülk sahiplerinin de yapılarının korunması için çaba göstermesi, kentteki kültür mirasının canlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu amaçla Gaziantep kentinde, "taşınmaz kültür varlıkları"ndan olan ve "Korunacak niteliklere sahip; doğal, insan yapısı ya da ikisinin ortak ürünü olan alanlar." olarak tanımlanan "sit" alanlarının korunması hususunda ilk adımların atıldığı görülmektedir (Ahunbay, 1996: 23).

Gaziantep kentinde sit alanlarının belirlenmesi ve koruma çalışmalarının geçmişine bakıldığında; kent merkezinin 3 km doğusunda yer alan Humanız Höyük 'ün, GEEAYK 'nun, 11.06.1983 gün ve A-4397 sayılı kararınca; kent merkezinde bulunan Batal Höyük 'ün ise Taşınmaz Kültür Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu 'nun, 06.03.1986 gün ve 1976 sayılı kararınca, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edildiği izlenmektedir. Kentte valilik kanalıyla ilk "İl Kültür Envanteri", 2005 yılında hazırlanmıştır. Envanter kapsamında; kent bütünü ve yakın çevresinde bulunan Arkeolojik Sit Alanları, Tescilli Anıtsal Yapılar, Cumhuriyet Dönemi Yapıları ve Tescilli Sivil Mimari Yapılar kayıt altına alınmıştır. Belediyeler, Tapu Müdürlükleri, Mimarlar Odası gibi bir çok kurumun katkılarıyla hazırlanan envanter, belirli dönemlerde güncellenerek arşivlenmektedir (Gaziantep Kültür Envanteri, 2005). Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2004 yılından bu yana olmak üzere, üç ilçe (Şahinbey, Nizip, Oğuzeli) belediyesi ile birlikte Tarihi Kentler Birliği Üyesidir (TKB, 2020b). Gaziantep Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki KUDEB ise, 21.03.2006 tarihinde faaliyete geçmiştir (KVMGM, 2020a).

Kentte bu kurumların desteğiyle beraber; birçok cami, han, kilise, çarşı, bedesten vb. yapılarla birlikte, sivil mimari örnekleri de restore edilmiş, kale çevresinden başlayan "Kültür Yolu" ve farklı bölgelerde sokak sağlıklılaştırma çalışmaları (Şekil 1 ve 2) yapılmıştır ve sokak sağlıklılaştırma çalışmaları halen devam etmektedir.

Şekil 1. Sokak Sağlıklılaştırma Uygulaması, Şirvani Cami Sokak (Sol: Uygulama Öncesi, Sağ: Uygulama Sonrası) (Gürsel, 2019).

Şekil 2. Sokak Sağlıklaştırma Uygulaması, Keçehane Yokuşu (Sol: Uygulama Öncesi, Sağ: Uygulama Sonrası) (Gürsel, 2019)

Gaziantep Kenti Koruma Çalışmalarının Nicelik ve Kapsam Bakımından İncelenmesi

2004 yılında Tarihi Kentler Birliği üyesi olan Gaziantep kentinde koruma çalışmaları, Geleneksel Antep Evleri'ne sahip çıkma fikri ile başlamış, Tarihi Kentler Birliği'nin sürekli gündemde tuttuğu kale-çarşı-mahalle kavramları dikkate alınarak, kentin tarihi dokusunu oluşturan kale ve çevresinin iyileştirilmesi için Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından çalışmalar başlatılmıştır (Güzelbey, 2017: 20). Öncelikli olarak kentin tarihi çarşılarından olan Bakırcılar Çarşısı (Şekil 3) için Uygulama Projesi hazırlanmış ve bu proje ile TKB'nin 2006 yılı Başarı Ödülü'ne hak kazanılmıştır.

Şekil 3. Bakırcılar Çarşısı Sokak Sağlıklaştırma Çalışmaları Öncesi ve Sonrası (Gürsel, 2019)

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından hayata geçirilen "Kültür Yolu Projesi", kültürel mirasın korunmasında uluslararası kriterler göz önüne alınarak, kentsel mekânın kültürel mirasla birlikte bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi bakımından önemli bir projedir. 32 adet tescilli taşınmaz kültür varlığıyla beraber, birçok sokak, meydan ve çarşısı kapsayarak, geçmişten gelen kültürel birikimin geleceğe bütüncül bir bakış açısıyla aktarılmasını amaçlayan proje, 2007 yılında TKB'nin Prof. Dr. Metin Sözen Koruma Büyük Ödülü'ne layık görülmüştür (Şekil 4) (Mimarizm, 2020).

Kale ve çevresinden başlayan Kültür Yolu 'nun kapsadığı güzergâhta bulunan; han, cami, hamam, gibi taşınmaz kültür varlıkları restore edilerek, özgün işlevleri ya da müze, butik otel, kafe, restoran gibi farklı işlevlerle değerlendirilmeleri sağlanmıştır. Geleneksel dokunun önemli ticari merkezlerden olan Tuz Hanı, Kürkçü Hanı ve Millet Hanı yapılan koruma çalışmaları sonrasında, yine aynı amaçla kullanılmaktadırlar. Hışva Han restoran, Gümrük Hanı ise müze olarak işlevlendirilmiştir.

Kültür Yolu kapsamında, kalenin güneydoğu istikametinden devam eden aks üzerinde farklı noktalarda uygulanan sokak sağlıklaştırma çalışmalarında, yapıların cephe düzenlemesi ile özgün dokuya uygun olarak yol, kaldırım ve altyapı uygulamaları yapılmıştır. Emine Göğüş Mutfak Müzesi ve Ali İhsan Göğüş Müzesi, geleneksel konutun müzeye dönüştürüldüğü örneklerdendir. Yine Kültür Yolu aksında yer alan Hamam Müzesi de orijinal vasfına uygun olarak düzenlenmiş olup, kentin geleneksel yaşam kültürünü yansıtan mekânlardan olmuştur.

Kentin taşınmaz kültür varlıklarının yanı sıra somut olmayan kültürel mirasının korunması adına da olumlu adımlar atılmıştır. Sokak sağlıklaştırma çalışmaları sonrasında özgün kimliğine yakın bir görünüme kavuşan çarşılarda bakırcılık, sedefçilik, yemenicilik, kutnuculuk gibi yöresel el sanatları ürünleri, kendine daha geniş yer bulmaya başlamıştır. Turistik gezi amacıyla kente gelen ziyaretçilerin bu ürünlere ilgi göstermesi, bölgede ticaretin canlanmasına da katkıda bulunmuştur. Gaziantep'in sahip olduğu somut olmayan kültür mirasının en önemli unsurlarından biri de özgün mutfak kültürüdür. Gaziantep mutfağının kendine özgü olması; tarımsal ürünlerdeki çeşitlilik, doğal şartlarda üretilen bitkisel ve hayvansal gıda malzemelerinde bulunan yüksek aromanın lezzetiyle ilişkilidir. Bunun yanı sıra, pişirme ve tüketme tekniklerindeki çeşitlilik ile özel baharatlar kullanılması da, bu mutfağı özgün kılan unsurlardır (Gaziantep Valiliği, 2020). Kent fıstık ve baklavası ile üne sahiptir. 1997 yılında Antep Fıstığı'na, 2005 yılında ise Antep Baklavası'na Türk Patent Enstitüsü tarafından "Coğrafi İşaret Belgesi" verilmiştir (Türk Patent Enstitüsü 1 ve 2, 2020).

Şekil 4. Kültür Yolu Uygulama Projesi (Mimarizm, 2020)

2011 yılında açılan ve dünyanın en önemli mozaikleri arasında sayılabilecek eserlere sahip olan Zeugma Mozaik Müzesi, kentin en önemli kültürel zenginliklerinden biri olmuştur (Zeugma Mozaik Müzesi, 2020). Ardından, 2015 yılında mutfak kültürü ile UNESCO 'nun 116 şehrin katılımı ile kurulan "Yaratıcı Şehirler Ağı"na seçilen kentin gelişmiş ve özgün yemek kültürünün, bir anlamda tescillendiğini söylemek mümkündür (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2020). Bu sayede gastronomi kenti olan Gaziantep; mutfak kültürü ile uluslararası bir kimlik kazanmanın yanı sıra, yerli ve yabancı turistlerin de ilgi odağı olmuştur. Son gelişmelerle birlikte, kentte sürekli olarak Gastronomi ile ilgili etkinlikler düzenlenmekte, kentin lezzetlerini deneyimlemek için gelen yerli ve yabancı turistlerin ziyaretleri ise artış göstermektedir. Bu gelişmelerin Gaziantep'in turizmine katkısı olup olmadığının anlaşılması amacıyla, 2000-2018 yılları arasında; kente havayolu ya da karayolu vasıtası ile gelen ve konaklayan yerli ve yabancı ziyaretçilerin TÜİK 2020 yılı verileri tablosu elde edilmiştir (Tablo 1) (TÜİK, 2020).

Tablo 1. Gaziantep Kenti'ne 2000-2018 Yılları Arasında Ziyaretçi (Vatandaşlar ve Yabancılar) Girişi (Havayolu ve Karayolu) ve Konaklama Verileri (TÜİK, 2020)

YIL	BÖLGE KODU	BÖLGE ADI	Giriş kapılarının bağlı olduğu il ve ulaşım yoluna göre giriş yapan vatandaşlar : Hava yolu	Giriş kapılarının bağlı olduğu il ve ulaşım yoluna göre giriş yapan yabancılar : Hava yolu	Giriş kapılarının bağlı olduğu il ve ulaşım yoluna göre giriş yapan yabancılar : Kara yolu	Giriş kapılarının bağlı olduğu il ve ulaşım yoluna göre giriş yapan vatandaşlar : Kara yolu	Turizm İşletme Belgeli konaklama tesislerinde geliş ve geceleme sayıları : Geceleme sayısı / Yabancı	Turizm İşletme Belgeli konaklama tesislerinde geliş ve geceleme sayıları : Geceleme sayısı / Vatandaş
2000	TRC11	Gaziantep	29467	8730	3078	1036	14664	139588
2001	TRC11	Gaziantep	29984	9094	2741	952	22378	136461
2002	TRC11	Gaziantep	28736	10159	3604	20554	33830	190259
2003	TRC11	Gaziantep	15933	5037	6276	21141	32935	243948
2004	TRC11	Gaziantep	36020	22675	14370	23848	44310	291877
2005	TRC11	Gaziantep	5393	1899	15792	22465	46305	284558
2006	TRC11	Gaziantep	10008	2379	18302	12901	42641	282969
2007	TRC11	Gaziantep	36554	15847	21501	9343	43702	338705
2008	TRC11	Gaziantep	45332	27108	29645	10382	42305	311945
2009	TRC11	Gaziantep	43263	27801	21982	12815	53999	328548
2010	TRC11	Gaziantep	36452	23965	28650	27661	65007	322917
2011	TRC11	Gaziantep	53059	26431	34200	28937	101098	401326
2012	TRC11	Gaziantep	70292	34826	89058	17119	149677	504217
2013	TRC11	Gaziantep	65669	22359	121308	1405	198057	482847
2014	TRC11	Gaziantep	73438	26121	4091	24	192859	436145
2015	TRC11	Gaziantep	76600	25961	-	-	172091	401621
2016	TRC11	Gaziantep	94966	26781	89	3536	117007	471135
2017	TRC11	Gaziantep	100123	33915	350	32885	166003	781100
2018	TRC11	Gaziantep	111576	42652	12846	37374	187961	797539

Gaziantep Kenti Koruma Çalışmalarının Kullanıcı Odaklı Olarak Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde Gaziantep'te, özellikle tarihi kent merkezinde yoğunlaşan koruma uygulamalarının, bölgedeki sürekli kullanıcılar ile ziyarete gelenlerin görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesiyle, kentte gerçekleştirilen koruma uygulamalarının nasıl algılandığını tespit etmek amaçlanmıştır. Somut veriler, bilimsel yöntemler ve uzman görüşlerine dayalı olarak geliştirilen koruma çalışmaları elbette ki, kentin kültür mirasının korunması ve yaşatılması amacıyla titizlikle yürütülmektedir. Ancak yapılan uygulamaların görsel ve fonksiyonel olarak başarısında, kullanıcıların görüşleri de önemlidir.

Bu bağlamda; çalışma kapsamında Gaziantep kenti koruma uygulamalarının kullanıcı gözünden nasıl algılandığını belirlemek amacıyla, çalışmanın yürütüldüğü bölgede yerel ziyaretçi, yerel esnaf ve yerli turistler arasından seçilen 30 adet katılımcıya, yapılan koruma uygulamalarının bölgenin yaşantısına ne gibi etkileri olduğunu saptamaya yönelik olarak sorular sorulmuştur. Yüz yüze yapılan görüşmelerde öncelikle cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, meslek gibi, katılımcı profiline

dair bilgiler elde edilebilecek sorular yöneltmiştir. Tarihi kent merkezindeki koruma uygulamaları hakkındaki görüşleri araştıran çalışmanın ikinci aşamasında katılımcılara; bölgeye geliş süreleri, geliş amaçları, ziyaret esnasındaki olumlu ya da olumsuz deneyimleri gibi kişisel tecrübelerini anlamaya çalışan sorular yöneltmiştir. Son aşamada ise koruma uygulamaları sonrasında şekillenen kentsel mekânların, kişilerin üzerinde bıraktığı psikolojik etkileri belirlemek amacıyla tüm katılımcıların; renk, malzeme, ışık, vb. konulardaki izlenimleri hakkında görüşleri alınmıştır.

Tablo 2’de görüldüğü gibi 10’ar kişilik üç grup katılımcılardan yerel esnafın tamamı erkek iken, yerel ziyaretçiler ile yerli turistler arasında kadın katılımcılar da bulunmaktadır. Yaş aralığı 20 ile 75 arasında değişmekte olan katılımcılardan yerli turistler lisans ve lisansüstü seviyede eğitim almışken, yerel esnaf ile yerel ziyaretçilerin eğitim seviyesi değişmektedir. Bu durumun, Gaziantep’i ziyarete gelen yerli turistlerin eğitim seviyesi açısından kültür turizmi konusunda bilinçli bir grup olduğunu gösterdiği söylenebilir.

Tablo 2. Katılımcıların; Cinsiyet, Yaş, Eğitim Seviyesi Bilgileri

	Cinsiyet		Yaş Aralığı	Yaş Ortalaması	Eğitim Seviyesi			
	Erkek	Kadın			Orta Öğr.	Lise	Lisans	Lisansüstü
Yerel								
A Ziyaretçi	7	3	25 - 75	57	3	2	4	1
B Yerel Esnaf	10	0	20 - 61	46	7	1	2	0
C Yerli Turist	5	5	24 - 73	41	0	0	6	4

Katılımcıların Gaziantep tarihi kent merkezini nasıl algıladıklarına yönelik olarak yapılan araştırmada yerli turistlerin gerçekleştirilmiş olan koruma uygulamaları sonucunda huzur verici, ferah ve ilgi çekici mekânlar oluştuğunu düşündüğü, yerel ziyaretçilerin ise esnaf ve turistlere kıyasla nispeten olumsuz görüş beyan ettiği görülmektedir (Şekil 5). Tarihi kent merkezindeki uygulamaları estetik açıdan olumlu bulan katılımcılar, dış cephede kullanılan renkler ve aydınlatma yönünden de olumlu görüş bildirmiştir. Bununla birlikte yerli tursitler ile yerel halk ve esnaf arasında bölgenin ulaşılabilirliği, trafik durumu ve otoparkları açısından farklı görüşler bulunmaktadır (Şekil 6). Yerli turistler araç trafiği ve otopark yönünden olumsuz görüş belirtmezken, yerel esnaf ve yerel ziyaretçiler her iki konuda da şikâyetçi olmuşlardır. Bu durum yerli turistlerin ziyaret amacıyla Gaziantep’te bulundukları bir kaç gün için araç veya toplu taşıma kullanmamaları ile açıklanabilir. Yerel esnaf ve yerel ziyaretçiler ise tarihi kent merkezinde trafik problemlerini ve otopark eksikliğini sıklıkla tecrübe eden gruptur.

Şekil 5. Katılımcıların Algı Değerlendirmesi

Şekil 6. Katılımcıların Olumlu Görüş Bildirme Oranı

Katılımcıların niteliğine göre daha detaylı analiz yapıldığında aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

A. Yerel Ziyaretçi: Gaziantep'te yaşamakta olan yerel ziyaretçilerin; % 30 'unun üç ayda bir kez % 40 'ının ayda bir kez, % 30 'unun ise haftada bir gün tarihi kent merkezine geldikleri belirlenmiştir. Kentte yaşayan katılımcıların; % 20 'si gezmek, % 40 'ı alışveriş, % 10 'u tarihi mekânları gezmek (müzeler, bedestenler, hanlar), % 30 'u ise gezmek ve alışveriş yapmak amacıyla bölgeye geldiklerini ifade etmişlerdir. Her üç amaçla gelen yerel ziyaretçilerin beyanlarından, Kültür Yolu olarak isimlendirilen tarihi akstaki birimlerde zaman geçirdikleri anlaşılmıştır. Katılımcıların tamamı kale ve çevresinin yanı sıra tarihi eserlerin aslına uygun olarak yapılan çalışmalarla gün yüzüne çıkarılmasını, harabe halden kurtarılmasını olumlu bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu sayede bölgenin cazibe merkezi haline geldiği ve turizmin canlanmasına katkı sağladığı yönünde ortak görüş beyan edilmiştir.

B. Yerel Esnaf: Katılımcılardan yerel esnafa; yapılan koruma ve sağlıklaştırma çalışmalarını nasıl buldukları sorulduğunda; % 70 'i olumlu, % 30 'u ise olumsuz olarak değerlendirmiştir. Bölgede ticari faaliyetlerini sürdüren esnaf; işyeri cephelerinin tek tip ve aslına uygun olarak düzenlenmesini, hijyen koşullarının iyileşmesini, gelen turist ile müşteri sayısının artmasını olumlu görmektedirler. Katılımcılardan bir kişi tek tip ve ahşap yapı malzemesi kullanılarak yenilenen işyeri cephelerinin açılıp kapanması işleminin, kilit sisteminden dolayı zahmetli olduğunu belirtmiştir. Ahşap cephe sisteminin demir kepenk kadar güvenli olmamasından kaynaklı olarak, sağlıklaştırma çalışmaları sonrasında bölgede hırsızlık olayları olduğu, ancak konuşlandırılan gezici güvenlik noktaları sayesinde bu sorunun çözüldüğü bilgisi alınmıştır. Bunun yanı sıra, yenileme çalışmalarından sonra işyeri kiralarında artış olduğu belirtilmiştir. Turistlere hitap eden ürünler dışında farklı alanlarda ticaret yapan bazı firmalar ise; kendi müşteri çevrelerinin işyerine araçları ile yaklaşmadığını, kısa süreli bile olsa araç park edemediğini, işyerlerine mal sevkiyatı sırasında da problem yaşadıklarını ve bu durumun ticari faaliyetlerini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir.

C. Yerli Turist: Turist olarak gelen kişilerin % 80 'i hafta sonu için geldiklerini ve 2 gece konaklama yapacaklarını ifade etmişlerdir. Şehir dışından gelen ziyaretçilerin tamamının kente iş için değil, gezi amaçlı geldiği anlaşılmıştır. Turistik amaçla gelen kişilerin % 60 'ının; konaklamak için tarihi kent merkezinde bulunan, geleneksel konuttan butik otele çevrilen bir Antep Evini tercih ettikleri ve gelmeden önce internet yoluyla rezervasyonu gerçekleştirdikleri bilgisi alınmıştır. Gezi amacıyla gelen kişilerin yarısı, kente yakın geçmişte geldiklerini belirtmişlerdir.

Turistik amaçla gelen kişilerin yaklaşık % 50 'si Gaziantep 'in gastronomisine ilgi duyduklarını, dolayısı ile farklı lezzetler tatmak için tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Geri kalan % 50 kişi ise, tarihi çevre, Zeugma Mozaik Müzesi ve gastronominin bir arada, şehre ilgi duyma sebepleri olduğunu söylemişlerdir. Sadece gastronomiye ilgi duyarak kente gelen kişilerden % 70 'i tarihi

kent merkezi ve Zeugma Mozaik Müzesi 'ni de gezmişlerdir. Gezileri sırasında özellikle ziyaret ettikleri yerler sorulduğunda; % 40 'ı sadece ünlü restoranlar, % 40 'ı ünlü restoranlar ve Zeugma Mozaik Müzesi, % 20 'si ise tarihi çevre yanıtını vermiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Gaziantep tarihi kent merkezindeki koruma uygulamalarına yoğunlaşarak yürütülen çalışmada, katılımcılarla görüşmeler sonucu elde edilen veriler dikkate alındığında, genel çerçevede tüm kullanıcıların yapılan düzenleme ve iyileştirmelerden memnun oldukları anlaşılmıştır. Tablo 1'de görülen TÜİK 2020 verilerinde de, kente gelen ziyaretçi sayısında sürekli bir artış olduğu gözlenmektedir. Söz konusu uygulamalarla ilgili olarak, tüm katılımcıların hemfikir olduğu olumsuz taraflar ise; araç trafiği ve otopark sorunudur. Özellikle alışveriş amacıyla bölgeye gelen yerel ziyaretçiler, havayolu yerine kendi araçları ile gelen yerli turistler ve yerel esnaf, trafik ve otopark sorununun altını çizmektedirler. Turiste hitap eden ürünler dışında farklı alanlarda ticaret yapan firmaların, müşterileri ve işyerlerine mal sevkiyatı konularındaki endişeleri de dikkate alınmalıdır. Bölgede otopark ihtiyacı; farklı büyüklüklerdeki açık otoparkları, kaleye daha uzak konumdaki katlı otoparklar ve yol kenarlarındaki Parkomat Sistemi ile çözülmüştür. Uygun parsellerin birleştirilmesiyle oluşturulacak katlı otoparkların sayılarının çoğaltılmasının, alternatif otopark tercihlerini arttıracığından, olumlu olabileceği düşünülmektedir.

Bölgede ulaşımı sağlayan yolların genellikle tek yön ve tek şerit olduğu gözlenmektedir. Ortalama genişliği 3.00 - 4.00 metre civarında olan yolların kenarlarına ise demir malzemeden imal edilmiş, kare kesitli, yere sabit şekilde monte edilen "babalar" sık aralıklarla yerleştirilmiştir. Görsel kaygılarla yahut kaldırıma taşacak şekilde araç parkını önlemek amacıyla yapıldığı düşünülen bu uygulamaların, herhangi bir acil durum esnasında sorun olabileceği görülmüştür. Nitekim herhangi bir sağlık problemi, yangın, vb. bir olayda tek şeritli yollarda yoğun trafiğin akışı devam ederken, aynı anda ambulans ya da itfaiyenin geçişi mümkün görünmemektedir. Yol boyunca sıralanan babaların ise böyle bir durumda ivedi olarak yol kenarından kaldırılması olası değildir. Özellikle tarihi kent merkezleri gibi sıkışık bölgelerde, bu gibi acil durumlar dikkate alınarak hazırlanan eylem planı doğrultusunda yol ve kaldırım çalışmalarının yapılması, önem arz etmektedir.

30 katılımcı ile kapsamı sınırlı tutulan çalışmanın, daha geniş kapsamda ve daha çok katılımcı görüşü alınarak yapılması halinde uygulamalar açısından yol gösterici bir bakış açısı kazanılması mümkün görünmektedir. Bununla birlikte, genel bir fikir edinmeyi amaçlayan bu çalışma ile Gaziantep tarihi kent merkezinin sürekli ve geçici kullanıcılarının görüşlerine dayalı olarak, kentte gerçekleştirilen koruma uygulamalarının nasıl algılandığı hakkında veriler ortaya konulmuştur. Çalışmanın en önemli sonucu yerel sakinler ile turistlerin farklı görüşlere sahip olmalarıdır. Bu sonucun arka planındaki nedenler arasında turistlerin alanı kısa süreli ziyaretlerinde yerel halkın gündelik hayatlarında karşılaştıkları problemlerle karşılaşmaması, geldikleri kentlerdeki durumun Gaziantep özelindeki durumu değerlendirirken etkili olması ve psikolojik olarak tatil modunda olmaları şeklinde açıklanabilir. Bu durum koruma uygulamalarının kim için gerçekleştirildiği sorusunu beraberinde getirmektedir. Yerel ölçekte kültürel mirasın korunması, tarihi çevrelerin iyileştirilmesi ve ekonomik hayata kazandırılması öncelikli olarak kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önemli olsa da, yapılan uygulamaların turistik aktiviteleri beraberinde getirmesi, yaya ve taşıt ulaşımının artan ziyaretçi sayısına bağlı olarak düzenlenmesi ihtiyacını ve yerel halkın bu durumdan olumsuz etkilenmemesi için çözüm üretilmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır. 15 yıldır istikrarlı bir şekilde kültür mirasına ve kentin farklı özellikleriyle tanıtımına yatırım yapılan Gaziantep kentinin yaşadığı sürecin, benzer çabalar içerisinde olan tarihi kentler için olumlu ve olumsuz yönleriyle örnek alınması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: Yem Yayın.
- Çam, N. (2006). *Türk kültür varlıkları envanteri Gaziantep 27*. Ankara: Sistem Ofset.
- ÇEKÜL VAKFI. (2020). *ÇEKÜL'ün doğal miras anlayışı*. Erişim tarihi: 01 Nisan 2020 <https://www.cekulvakfi.org.tr/proje/cekulun-dogal-miras-anlayisi>
- Erder, C. (2010). Kültürel varlıkların onarımı ve korunmasıyla ilgili uluslararası araştırma merkezi ICCROM. *ICCROM*. (423-Mart), 44-46.
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Gaziantep Dünya Gastronomi Şehri oldu*. Erişim tarihi: 02 Nisan 2020, <https://gantep.bel.tr/haber/gaziantep-dunya-gastronomi-sehri-oldu-4287.html>
- Gürsel, S. M. (2019). *Geçmişten günümüze Gaziantep'te koruma çalışmaları*. Slayt, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi KUDEB Şube Müdürlüğü, Gaziantep.
- Güzelbey, A. (2017). Tarihi Kentler Birliği Hedefine Kilitlenmiş Bir Oluşumdur. Ç. V (Ed). *Tarihi Kentler Birliği 15. yıl geleceği birlikte yaşatmak (20-21)*. İstanbul: Stil Matbaa.
- Kaderli, L. (2014). Kültürel miras koruma yaklaşımlarının tarihsel gelişimi. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (12-2014), s. 29-41.
- Kanadoğlu, S. (1998). *Kültür ve tabiat varlıklarını koruma hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Kayın, E. (2012). Bir "Kültürel manzara-kültürel peyzaj" ögesi olarak kırsal yerleşimlerin korunmasına yönelik kavramsal ve yasal irdelemeler. *Mimarlık*, (367), 46-49.
- Kejanlı, T., Akın, C. T. ve Yılmaz, A. (2007). Türkiye'de koruma yasalarının tarihsel gelişimi üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 179-196.
- Kiper, H. P. (2004). *Küreselleşme sürecinde kentlerin tarihsel-kültürel değerlerinin korunması Türkiye-Bodrum örneği*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Küçükdağ, Y. (Ed.). (1999). *Cumhuriyet'in 75. yılına armağan Gaziantep*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları.
- KVMGM (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü). (2020a). *KUDEB*. Erişim tarihi: 01 Nisan 2020, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html>
- KVMGM (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü) (2020b). *Misyonumuz ve vizyonumuz*. Erişim tarihi: 01 Nisan 2020, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43036/misyonumuz-ve-vizyonumuz.html>
- Mimarizm. (2020). *Tarihi Kentler Birliği Koruma Büyük Ödülü*. Erişim tarihi: 01 Nisan 2020, http://www.mimarizm.com/yarismalar/oduller/tarihi-kentler-birligi-koruma-buyuk-odulu-gaziantep-in-kultur-yolu-projesi-ne_121701
- Müzeler. (2020). *Zeugma Mozaik Müzesi*. Erişim tarihi: 02 Nisan 2020, <https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=GZN01&DistId=GZN>
- T.C. Gaziantep Valiliği. (2005). *Gaziantep Kültür Envanteri*. Gaziantep: Dolphin Ajans.
- T.C. Gaziantep Valiliği. (2020). *Gaziantep mutfağı*. Erişim tarihi: 01 Nisan 2020, <http://www.gcvb.org.tr/yayinlarimiz/gaziantep-mutfagi-brosuru.pdf>
- TKB (Tarihi Kentler Birliği). (2010). *Yerelden ulusala ulusaldan evrensele koruma bilincinin gelişim süreci*. Erişim tarihi: 01 Nisan 2020, <http://www.tarihiKentlerBirligi.org/wp-content/uploads/KorumaBilinci-Ekitap.pdf>
- TKB (Tarihi Kentler Birliği). (2020a). *Tarihi Kentler Birliği nasıl kuruldu*. Erişim tarihi: 01 Nisan 2020, <http://www.tarihiKentlerBirligi.org/hakkimizda/tarihce/>
- TKB (Tarihi Kentler Birliği). (2020b). *Üye belediyeler tüm liste*. Erişim tarihi: 01 Nisan 2020, <http://www.tarihiKentlerBirligi.org/?belediyeler=uye-belediyeler-tum-liste>

- Türk Patent Enstitüsü 1. (2020). *Antep Fıstığı Coğrafi İşaret Tescil Belgesi*. Erişim tarihi: 15 Ocak 2020, <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/B34D41B3-CB4E-405F-A835-C1EB994EDB58.pdf>
- Türk Patent Enstitüsü 2. (2020). *Antep Baklavası Coğrafi İşaret Tescil Belgesi*. Erişim tarihi: 15 Ocak 2020, <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/B1AE478F-6BD1-4611-8DFE-7F7FF546656B.pdf>
- TÜİK. (2020). *Bölgesel İstatistikler*. Erişim tarihi: 15 Ocak 2020, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do>